

Suurte kaslaste heaolu ja agentsuse mõtestamine Eesti kontekstis¹

Nelly Mäekivi

Artikkel uurib suurte kaslaste heaolu tõlgendamist Eestis erinevates pidamis-keskkondades, sealhulgas loomaaedades, loomapäaste organisatsioonides ja erakätes. Uuringu aluseks on semiootiline raamistik, mille järgi heaolu kujuneb looma agentsuse, ruumiliste praktikate ja inimeste tõlgendamisprotsesside kaudu. Empiiriline analüüs põhineb üheksal süvaintervjүүл, mis viidi läbi loomaaiatöötajate, veterinaaride, vabatahtlaste esindajate ja suurte kaslaste omanikega. Tulemused näitavad, et kaslaste heaolu on dünaamiline ja suhetes kujunev protsess, mis sõltub looma suutlikkusest oma keskkonda struktureerida, valida kommunikatsiooniviise ja reguleerida ruumilisi distantse. Heaolu määramine sõltub osaliselt institutsionaalsetest normidest, kuid tõlgendustes esineb pingeid, mis tulenevad erinevatest vaatenurkadest ja subjektiivsetest hindamisviisidest. Samuti ilmneb, et Eestis kehtiv seadusraamistik ei arvesta piisavalt looma käitumise ja keskkonnaga seotud spetsiifiliste vajadustega, mis toob esile vajalikkuse semiootiliste ja käitumistundlike hindamismudelite rakendamiseks. Artikkel kutsub üles arendama tõhusamat ja tähenduslikumat hoolekande praktikat, mis arvestaks looma agentsust ja tõlgendamise protsesside mitmekesisust ning ühtlasi soodustaks koostööd erinevate institutsioonide vahel.

Märksõnad: suurte kaslaste heaolu, looma agentsus, zoosemiootika, seadusraamistik, prokseeemika, kommunikatsioon

Sissejuhatus

Viimastel aastatel on saagenud juhtumid, kus suured kaslased, nagu servalid, ilvesed ja puumad, satuvad Eestis eraisikute hoole alla (Elerand 20222; Ojamets 2021; Põlednik 2025). Loomakaitseorganisatsioonid on korduvalt osutanud nii eksootiliste loomade pidamisega kaasnevatele riskidele kui ka järelevalvesteemide puudujääkidele

¹ Uurimistööd on finantseerinud Eesti Teadusagentuur (PRG1504) ja andmekogumist on toetanud Tšehhi liigikaitseorganisatsioon Výzkumný Institut Ochrany Genofondů.

(Eesti Loomakaitse Selts 2025; Karurahu 2020; Loomus 2024). Avalikes aruteludes seatakse fookusesse loomaohutus, pidamistingimuste tehnilised normid ja pidamise juriidiline lubatavus. Vähem tähelepanu on pööratud küsimusele, mida tähendab hea elu nende loomade jaoks.

Looma heaolu käsitlemine eeldab arusaama tema võimest orienteeruda ruumis, struktureerida suhteid ning ära tunda mustreid keskkonnas (Fraser jt 2007). Heaolu kujuneb vastastikuses mõjus looma ja keskkonna vahel. Suurte kaslaste heaolu sõltub nende võimest reguleerida ruumilisi suhteid vastavalt liigilistele käitumismustritele, nagu varjumine, liikumisteede valik ja valikud kommunikatsioonis. Selline ruumikasutus ja märgiline käitumine on viis suhestuda keskkonna ja teiste olenditega viisil, mis toetab looma omailma (Mäekivi 2016). Zoosemiootikas on sellised tähenduslikud praktikad keskse tähtsusega, sest looma agentsus kujuneb ruumi, keha ja teiste olendite vahelistes suhetes (Maran jt 2016; Martinelli 2010; Mäekivi 2018). Heaolu sõltub looma sensoorsetest ja käitumuslikest võimalustest ning inimeste võimest tema käitumist märgata, tõlgendada ja sellele vastata.

Käesolev artikkel uurib, kuidas suurte kaslaste heaolu tõlgendatakse Eesti kontekstis eri pidamiskeskkondades: loomaaedades, loomapääste organisatsioonides ja erakätes. Empiiriliseks aluseks on intervjuud loomaaiatöötajate, loomakaitseorganisatsioonide esindajatega ja suurte kaslaste omanikega. Analüüs keskendub sellele, kuidas looma agentsus, ruumitaju ja suhted inimestega omandavad tähenduslikkuse heaolu hindamisel. Samuti vaadeldakse seadusraamistike ja igapäevaste hoolepraktikate vahelisi pingeid ning tõlgendusviise, mis kas võimaldavad või takistavad hea elu kujunemist suurte kaslaste jaoks.

1. Teoreetiline raamistik

Loomade heaolu mõistetakse tänapäeval mitmetasandilise nähtusena, mis ühendab füsioloogilisi vajadusi, käitumuslikke mustreid ja afektiivseid seisundeid (Broom 2011, 2019). Klassikalised heaolumudelid, sealhulgas “Viis vabadust”, on osutanud vajadusele tagada loomadele kannatustevaba elu. Uuemad lähenemised, sealhulgas

“Ühe heaolu” raamistik, rõhutavad heaolu põimumist sotsiaalsete, keskkondlike ja kultuuriliste teguritega, tuues esile loomade, inimeste ja ökosüsteemide vahelised tähenduslikud seosed (vt Tajchmanová, Mäekivi 2024).

Heaolu kujuneb olukordades, kus loom suudab oma keskkonnas orienteeruda, valida ja osaleda suhetes viisil, mis toetab tema omailma terviklikkust ja jätkusuutlikust. See eeldab arvestamist looma subjektiivse kogemuse ja suhestumisvõimega. Loomaetika rõhutab, et heaolu tuleneb konkreetsetest suhetest, mida loom loob, mitte abstraktsetest põhimõtetest (Schmidt 2011).

Semiootiline käsitlus võimaldab näha heaolu kui märgiliselt vahendatud seisundit, mille kaudu loom osaleb oma elutingimuste tähenduslikus kujundamises. Märgid, nagu kehahoiakud, liikumise katkestused või distantsi hoidmine, toimivad kommunikatsioonivahenditena, mille kaudu loom suunab tähelepanu ja struktureerib oma suhteruumi (Despret 2004). Selline kehastunud tähendusloome suunab inimese tõlgendust, et tagada loomale võimalikult kõrge heaolu.

Heaolule antav hinnang kujuneb tõlgendustes, mida kujundavad institutsioonid, ametkonnad ja hoolekontekstid. Sama ruumiline või kehaline väljendus võib loomapääste töötaja jaoks osutada stressile, ulukihooldaja jaoks kohanemisele ja mõne omaniku jaoks usalduslikule sidemele. Heaolu on seega vahendatud ja vastavalt olukorrale kujunev nähtus, mille mõistmine eeldab tähelepanu pööramist nii looma kommunikatsioonile kui ka selle tõlgenduslikule raamile.

1.1. Looma agentsus

Zoosemiootiline lähenemine käsitleb agentsust kui võimet end väljendada ja kujundada omailma struktuure. Tegutsemine, tegevuste katkestamine, tähelepanu ja keha suunamine, loomadevaheline kommunikatsioon jm moodustavad looma jaoks tähenduslikud valikud, mis määravad ruumilised ja sotsiaalsed suhted (Martinelli 2010; Mäekivi 2024). Igasugune käitumine loob või muundab suhteid keskkonnas, kus loom elab. Käitumine avaldub liikumises ja ka suhetes, mis on struktureeritud ruumilise valiku, sensoorse eristamise ja kontakti reguleerimise kaudu (Despret 2004). Loom kujundab

suhteid vastavalt oma taju- ja mõjuvõimele ja keskkonna (struktuurilistele) võimalustele.

Suurtel kaslastel väljendub agentsus ruumilistes valikutes, nagu vaatepunkti määramine, kehahoiaku muutmine ja kontakti tekitamine, hoidmine, katkestamine. Kaslane võib tõusta kõrgemale platvormile, et jälgida ümbrust ilma endale ligipääsu võimaldamata, või katkestada pilgukontakti ning anda kõrvaliigutusega märku, et eelistab distantsti (Vaz jt 2022). Need ruumilised praktikad loovad tähendusliku korrastuse. Samas võib agentsus jääda piiratud olukordades, kus keskkond ei võimalda loomale varjumist või ruumilist eraldatust. Näiteks kirjeldasid intervjueritud ulukihooldajad olukordi, kus ilves ei saanud talveperioodil päikese eest varju minna ning jäi avatud alal passiivseks. Selline seisund ei viita valikule, vaid võimaluste puudumisele. Agentsus kujuneb alati konkreetse olukorra raames ning sõltub looma ligipääsust tähenduslikele tegevustele ja ruumistruktuuridele.

Suure kaslase võime kujundada kommunikatsiooniolukordi sõltub sellest, kuidas inimene tema käitumist tajub, tõlgendab ja sellele vastab. Inimese kujundatud tingimused määravad, millised võimalused, st funktsionaalsed tegevused (vt Gibson 1979), ja tähenduslikud valikud jäävad kättesaadavaks. Kui need võimalused on piiratud, kahaneb ka kaslase võime teha käitumuslikke valikuid ja kommunikeerida (Narayan jt 2017; Vaz jt 2022). Tähenduslik suhe eeldab, et kaslane saab kommunikeerida inimesega viisil, mis kinnitab tema olulisust ja temaga arvestamist kommunikatsiooniolukorras.

Agentsus võimaldab kaslasel suunata interaktsiooni nii ruumilisel kui sotsiaalsel tasandil. Seega, heaolu tuleneb lisaks füsioloogilisest stabiilsusest ka sellest, kas kaslasel on võimalik mõjutada kommunikatsiooniolukorda. Agentsus toimib seega tähendusloome keske mehhanismina, mille kaudu loom kehtestab oma koha ruumis, korrastab suhteid ja loob heaolu tingimusi.

1.2. Ruum, keha ja omailm

Suure kaslase heaolu üheks tingimuseks on ruumi kvaliteet (vt Hediger 1964: 4–18) ja liikumisvõimalused. Loomale oluline

kvaliteetne ruum võimaldab tal suhestuda nii keskkonna kui teiste olenditega viisil, mis toetab tema omailma, st kvaliteetne ruum omab kõiki vajalikke tähenduskandjad (Uexküll 2012: 323–327) ja pakub loomale võimalusi (Gibson 1979). Suurele kaslasele, nagu ka teistele loomadele, omandab ruum olulisuse vaid siis, kui see võimaldab käituda nii liigiomasel kui isiklikust seadumusest (nt temperamendi, varasemate kogemuste, kehalise seisundi, hetkemotivatsiooni jmt koosmõjul) tingitud viisil. Kui ruumi ülesehitus ei toeta loomale olulisi tegevusmustreid, väheneb kaslase suutlikkus omailma korrastada: ligipääs varjupaikadele, võimalus distantseeruda või märgistada oma territooriumi mõjutavad otseselt seda, milline osa ruumist saab üldse osaks omailmast.

Valikuvõimalused ja nende rakendumine annavad omakorda tunnistust looma heaolust. Kui tähenduslik side keskkonnaga on katkendlik või häiritud, muutub ruum või selle elemendid passiivseks, st loomal ei ole mingil põhjusel võimalik nendega suhestuda. Objekt võib olla olemas, ent jääda looma omailma tähendusväljast väljapoole. Näiteks kirjeldas üks ulukihooldaja, kuidas servalile pakuti mänguasja, mida loom korduvalt ignoreeris. Vaatamata sellele, et objekt oli nähtav ja käepärane, ei kujunenud sellest osa looma suhtlusega tegevusväljast. Ulukihooldaja sõnul võis põhjus peituda objekti materjalis või lõhnas, mis ei sobitunud servali sensoorsete eelistustega. Sellistes olukordades on ruum küll füüsiliselt rikastatud, kuid ei aktiveeri looma omailmas tähenduslikke valikuid. Seetõttu ei saa heaolu hinnata pelgalt objektide arvu või olemasolu alusel, vaid tuleb analüüsida, kas need vahendid toimivad looma jaoks tähendussüsteemi osana.

Semiootiline raamistik aitab mõista, kuidas erinevad pidamis-kontekstid loovad või piiravad ruumi tähenduslikkust. Inimese kodu, loomaaed ja loomapääste organisatsioonid kujundavad igaüks omal moel kaslasele kättesaadavaid valikuid ja suhtlusolukordi. Seepärast on vajalik uurida, kuidas ruumilised praktikad ja tõlgendusraamistikud mõjutavad looma heaolu tähenduslikku kujunemist.

2. Meetod ja materjal

Antud uurimuse eesmärk, nagu öeldud, on mõista, kuidas suurte kaslaste heaolu mõtestatakse erinevates hoolekontekstides Eestis ning millist rolli mängivad seejuures loomade agentsus, ruumilised praktikad ja kommunikatsioon. Analüüs tugineb üheksale süvaintervjuule, mis viidi läbi ajavahemikus jaanuarist märtsini 2025. Intervjuudesse kaasati loomaiaatöötajad, veterinaarid, loomaheaolu spetsialistid, loomakaitse ja -pääste organisatsioonide esindajad ja omanikud, kes peavad suuri kaslasi oma kodudes, st kaasati inimesi, kellel on vahetu kokkupuude Eestis peetavate suurte kaslastega. Osalejad esindavad nii institutsionaalset kui ka vabatahtlikku hoolepraktikat, võimaldades jälgida arusaamade varieeruvust ja hoia-kutest tulenevaid pingeid.

Intervjuud viidi läbi poolstruktureeritud kujul, võimaldades käsitleda võrreldavaid teemasid ja säilitada vastajate sõnastusvabadust. Kõige lühem intervjuu kestis 40 minutit ja kõige pikem 1 tund ja 20 minutit. Kõik intervjuud salvestati osalejate teadlikul nõusolekul ning hiljem transkribeeriti ja kodeeriti. Andmetöötlemises järgiti teadusuuringute eetika põhimõtteid ning osalejate konfidentsiaalsus on tagatud.

Andmete analüüs tugines induktiivsele temaatilisele sisuanalüüsile (vt nt Elo, Kyngäs 2008). Pärast transkribeerimist ja esmase sisuga tutvumist töötati välja avatud koodiraamistik, mida analüüsi käigus täpsustati ja korrastati. Lõpliku koodistruktuuri kujundasid tähendusväljad nagu kaslase agentsus, kehakeel, ruumitaju, hoolepraktikate tõlgendamine, suhted juriidiliste regulatsioonidega ning avalik legitiimsus. Kogu koodiraamistiku ulatust käesolevas artiklis ei käsitleta. Fookuses on teemad, mis seonduvad tähendusloome seisukohalt kesksete pingeväljadega: hool ja kontroll, eetiline eba-kindlus ning hoolepraktikate avalik tõlgendatavus. Tähelepanu pööratakse nii sellele, mida intervjuueeritavad ütlevad, aga ka sellele, kuidas loomade käitumine ja kommunikatsioon nende jutustustes tähenduslikuks kujunevad, sest mõlemad kujundavad kaslaste heaolu mõtestamist Eesti ühiskondlikus ja institutsionaalses kontekstis.

3. Tähendusloome heaolu ümber

Uurimuse empiiriline osa, nagu sissejuhatuses ja esimeses peatükis lähemalt tutvustatud, lähtub arusaamast, et suurte kaslaste heaolu väljendub kommunikatsioonis ja käitumises laiemalt, kattes nii ruumilise tegutsemise kui ka inimese ja kaslase vahelised tõlgendusprotsessid. Järgnevates alajaotustes analüüsitakse heaolu kihistusi, mis ilmnevad loomade ruumilistes praktikates ning inimeste tõlgendusraamistiketes.

3.1. Kommunikatsioon ja suhete kujundamine

Intervjuud näitasid, et suured kaslased kujundavad kommunikatsiooni ja suhteid valikuliselt, lähtudes seejuures oma tingimustest. See ilmneb nii loomaaedades, loomapääste organisatsioonides kui ka erakätes peetavate loomade puhul. Zoosemiootilises vaates väljendub see agentsusena (vt Mäekivi 2024).

Kommunikatsiooni katkestamine võib kanda sama suurt tähendust kui selle alustamine. Üks kogenud ulukihooldaja kirjeldas olukorda, kus serval lõpetas kontakti pärast uue töötaja ilmumist: “Ta vaatas otsa ja läks kohe teise aedikupole peale ära. Ja ei tulnud mitu päeva lähedale.” Selline eemaldumine väljendas teadlikku otsust määrata sobiv distants ja kujundada ümber suhtlusraam. Veterinaar tõi esile sarnase olukorra, kus loomale pakuti ligipääsu avatud ruumile: “Me jätsime talle ukse lahti, aga ta ei tulnud. Mitte et ta ei julgenud, vaid vaatas ja keeras pea ära.” Loom katkestas inimese ootustele vastava tegevuse ja seadis ise tingimused edasiseks kommunikatsiooniks.

Kommunikatsioonivalmidus kujuneb looma iseloomu ja hetkeolukorra koosmõjus. Nagu üks ulukihooldaja märkis: “Mõnel on lihtsalt täna parem päev, mõnel halvem. See ei tähenda, et midagi oleks valesti.” Selline muutlikkus peegeldab, et kaslase sotsiaalne ja emotsionaalne seisund vajab pidevat tõlgendamist. Ka treeningsituatsioonides osaleb kaslane aktiivse partnerina. Heaoluspetsialist selgitas: “Ta ütleb, kui ta ei taha. Kui sa tead teda, siis sa saad aru. See on koostöö.” Ta väljendas ka võimalust, kuidas looma initsiatiiv võib avalduda ootamatu lähenemisena: “Kui ta tuleb ja ootab, siis ta

justkui ütleb, et nüüd on tema kord. Aga kui ta keerab selja ja kõnnib minema, siis tuleb oodata.”

Mitmed ulukihooldajad kirjeldasid kaslaste tundlikkust inimeste emotsioonide ja kehakeele suhtes. Näiteks loomaaja töötaja sõnul võivad äkilised liigutused või muutused hääletoonis kohe mõjutada looma käitumist: agressiivsemad isendid näitavad hambaid, rahulikud tõmbuvad tagasi. Sellised olukorrad näitavad, et kommunikatsioon on vastastikune ja märgiliselt vahendatud. Inimene loeb looma kehakeelt, kuid loom tõlgendab samaaegselt inimese omi. Viimast väidet kinnitab ühe ulukihooldaja tähelepanek: “Kui sa lähed puuri juurde ja oled närvis, nad tunnevad selle kohe ära. Mõni hakkab kohe ringi jooksuma, teine poeb nurka ja vaatab kaugelt.” Samuti kinnitas inimese kehakeele jälgimist ka eraisikust omanik: “Kui sa kõnnid tema juurde niimoodi, et vaatad mujale ja su keha on rahulik, siis ta tuleb uudistama. Aga kui on mingi ärevus sees või hääli tõuseb, siis ta kohe peatub või läheb eemale.”

Kaslane osaleb aktiivselt kommunikatsiooni kujundamises, määrates selle tempo, kestuse ja intensiivsuse. Kehakeele, distantsi ja ajastuse valikud on osa looma omailma tähenduslikust kujundamisest ning moodustavad olulise mõõtme heaolu hindamisel erinevates hoolekontekstides.

3.2. Ruumilised suhted ja prokseemiline tähendusloome

Ruumiliste suhete kaudu kujuneb kaslase võime suunata kommunikatsiooni, struktureerida keskkonda ja määrata neile mugavad distantsid inimesest. Intervjuud näitavad, et kaslased ei kasuta ruumi üksnes liikumiseks, vaid loovad selles isiklikke ja sotsiaalseid tähendusi. Need valikud lähtuvad liigispetsiifilistest ja individuaalsetest eelistustest ning on mõistetavad kommunikatiivsete ruumisuhete ehk prokseemika kaudu (vt Hall 1968, aga ka Hediger 1964: 31–60).

Üks ulukihooldaja kirjeldas: “Ta ei käi seal nurgas üldse. Meie jaoks tundub okei koht, aga tema jaoks mitte – tal on oma tsoonid.” Selline korduv ruumiline vältimine näitab looma isikliku vahemaa kehtestamist, mille piirid ei pruugi kattuda inimese arusaamaga ligipääsetavast alast. Prokseemiline korrastus avaldub nii piiride

loomises kui ka distantssi kujundamises. Teine talitaja rõhutas, et mõnikord otsustab loom ruumi ajutiselt ümber tõlgendada: “Kui me tõime sisse uue puutüve, siis ta alguses läks ringiga mööda, aga paari päeva pärast magas selle peal. See koht muutus talle tähtsaks.” Selline kohanemine näitab, et füüsilised objektid omandavad tähenduse alles siis, kui loom on valmis need oma ruumistruktuuri kaasama.

Suure aediku olemasolu ei taga iseenesest tähenduslikku ruumikasutust. Heaoluspetsialist tõi näite: “Tal on kümme meetrit, aga ta jalutab ainult oma nurgas. Sama trajektoor, edasi-tagasi.” Siin on oluline täheldada, et ruumi kvantiteet ei ole seega korrelatsioonis ruumi kvaliteediga. Ruumiline tähenduslikkus avaldub ka liigikaaslastega kommunikeerimisel. Ühe loomapääste organisatsiooni töötaja meenutas olukorda, kus päästetud ilves ei läinud toidu juurde, sest teine loom oli läheduses: “Ta ootas, kuni teine eemale läks, alles siis tuli.” Selline ootamine ja distantssi hoidmine on valik, mille kaudu loom kohandab oma ligipääsu olulistele ressurssidele, arvestades samal ajal teise looma kohalolu ja mõju. Teine loomapääste töötaja kirjeldas samuti, kuidas loom järk-järgult võttis omaks uue pesa: “Esimesel päeval ei läinud üldse ligi. Kolmandal läks nuusutama. Neljandal istus sees.” Selline samm-sammuline lähenemine näitab, kuidas objektidest saavad tähenduse kandjad looma omailmas.

Ruumiliste elementide tähendus sõltub sellest, kas loom saab neid muuta, vältida või oma trajektoori osaks siduda. Loomakaitse organisatsiooni esindaja sõnul: “Kui paned palli ja ta ei puudutagi seda kunagi, siis ei saa öelda, et see teda rikastab.” Objekt omandab kommunikatiivse väärtuse alles siis, kui loom selle kasutusse võtab või teadlikult väldib.

Prokseemiline perspektiiv aitab mõista, et kaslase ruumikasutus on olulisel kohal nende heaolu hindamisel. Individuaalne ja sotsiaalne vahemaa, kohalik ja trajektooride kujundamine loovad kehastatud tähendusvälja, mis peegeldab nii sisemist seisundit kui ka suhteid teiste olenditega. Ruum toimib kommunikatsiooni raamistikuna, mida loom kujundab ja korrastab märgiliste vahenditega.

3.3. Heaolu kui tõlgenduslik praktika

Intervjuud näitavad, et heaolu kujuneb pidevas tõlgendusprotsessis, mis lähtub konkreetsest loomast ja tema elukeskkonnast. Seda mõjutavad liik, individuaalne iseloom, ajalis-ruumiline olukord ja inimese kogemus. Ametlikud nõuded, nagu pindala, toitmisrežiim või veterinaarhooldus, loovad minimaalse raamistiku (Despret 2004). Tegelik heaolu saab nähtavaks looma käitumise ja tema omailma avatuse kaudu (vt Tajchmanová, Mäekivi 2024).

Ulukihooldaja kirjeldas juhtumit, kus kõik formaalsed näitajad olid korras: “Sööb, liigub, puuri mõõdud on olemas... aga ta ei vaata kedagi ega reageeri millelegi.” Selline eemalolek osutab, et heaolu hindamisel tuleb tähelepanu pöörata looma kehakeelele ja ruumilisele positsioneerimisele, mitte ainult seatud standarditele. Loomapääste organisatsiooni esindaja tõi näite olukorrast, kus pidajad hindasid looma heaolu enda kujutluste põhjal: “Tal on näiliselt kõik olemas – toidunõu, pesa, kraapimispuu –, aga loom käib närviliselt edasi-tagasi”. Sellised juhtumid näitavad, et omaniku subjektiivne rahulolu ei pruugi kattuda looma käitumisest tuleneva sõnumiga, mis väljendab rahulolematust.

Heaoluspetsialist rõhutas, et heaolu on dünaamiline ja nõuab pidevat jälgimist ning valmisolekut oma tõlgendusi muuta. Ta sõnastas selle järgmiselt: “Heaolu tähendab seda, kui sa näed, et ta tahab kommunikeerida, et ta on kohal.” Looma hooldava inimese ülesanne on lisaks keskkonna formaalsele rikastamisele seega ka jälgida ja tõlgendada, kuidas ruum ja muutused ruumis mõjutavad looma, kes selles ruumis elab, kas need muutused on loomale tähenduslikud.

Tõlgenduslik pinge tekib olukordades, kus sama käitumismustrit loetakse erinevalt. Ulukihooldaja võib pidada looma vähest huvi külastajate vastu iseloomu eripäraks, veterinaar aga näeb selles varjatud stressi. Üks Loomapääste töötaja meenutas päästetud ilvest, kes püsis päevi varjualuses: “Arvasime, et ta puhkab, aga hiljem selgus, et ta jälgis ja kuulas kogu aeg, mis ümberringi toimub.” Sellised olukorrad näitavad, et heaolu kui tõlgenduslik praktika kujuneb looma käitumise ja inimese arusaamade vastastikuses kujundamises.

3.4. Tõlgenduskonfliktid ja normatiivsed pingeväljad

Empiirilisest materjalist tuli esile, et looma heaolu ei tõlgendata ühtmoodi isegi professionaalide ringis. Sama käitumismustri tähendus sõltub institutsionaalsest ja isiklikust tõlgendusraamist, mis määrab, milline käitumine on “loomulik”, “probleemne” või “tõend heaolust”. Erinevused tulenevad väärtus- ja tõlgendusraamistike mitmekesisusest, mitte teadmiste puudumisest. Näiteks tõdes üks loomaaria veterinaar ilvese kohta: “Tema puhul arvasid mõned, et ta lihtsalt puhkab ja on väsinud, aga mina lugesin sellest hoopis seda, et ta ei tahtnud kontakti.” Samuti tõi tõlgendusraamide erinevust esile üks loomapääste organisatsiooni esindaja, kui kirjeldas päästetud servali käitumist: “Üks ütleb, et see on tema viis tervitada, teine näeb selles hoopis ärritust – ja mõlemal võib olla omajagu õigus.”

Mitme vabauhenduse esindaja hinnangul idealiseerivad loomaomanikud sageli oma loomi ning lähtuvad hinnangutes emotsionaalsest seotusest, mitte looma kehakeelest ja käitumisest. Üks loomapääste organisatsiooni töötaja sõnastas selle järgmiselt: “Ükski kodukaslane pole kunagi õnnetu, kui sa tema omanikult küsid.” Sellises raamis omistatakse heaolu määratlus inimese perspektiivile, samas kui looma enda agentsuse väljendused jäävad teisejärguliseks.

Pinged ilmnevad ka professionaalsete institutsioonide vahel. Loomaaria töötajad tegutsevad sageli ametlike ettekirjutuste järgi, mis võivad paberil olla põhjendatud, kuid ei pruugi toetada konkreetse looma individuaalset vajadust. Loomapääste töötaja sõnul võib ametlikult korrektne lahendus reaalsuses olla loomale väga piirav: “Kõik oli korralikult kirjas ja tehtud, aga ta istus päevi samas nurgas ja ei teinud midagi.”

Tõlgenduskonfliktid tekivad ka sama institutsiooni sees. Ulukihooldajad, kes jälgivad looma igapäevaselt, võivad pidada mõnd korduvat käitumist tavapäraseks, samal ajal kui heaoluspetsialist või veterinaarid näevad selles probleemi. See erinevus ei tulene üksnes vaatluspositsioonist, vaid ka sellest, millist märki peetakse tõlgendamist väärivaks. Näiteks meenutas üks veterinaar, kuidas loomaaria külastajaid ignoreerinud ilves tekitas talitajates rahulolu (“ta ei lase end häirida”), kuid tema enda hinnangul viitas see keskkonna vaesusele ja stiimulite nappusele.

Mõned intervjuueeritavad väljendasid korraka nõi teadlikkust heaolu puudujääkidest kui ka õigustust oma tegevusele või institutsiooni piirangutele. Üks kogenud ulukihooldaja sõnas: “Me teeme, mis võimalik. Kas see on piisav, seda ma ei tea, aga rohkem ei saa.” Selline ambivalentsus näitab, et normatiivsed pingeväljad võivad tekkida ka indiviidi sees, kui professionaalne vastutus põrkub kokku ressursipiirangute või institutsiooniliste prioriteetidega.

Heaolu kujuneb seega tähenduslikuks võitlusväljaks, kus vastamisi on looma enda agentsuse väljendused, inimese arusaam vastutusest ja seadusandluse raamid. Sellises olukorras on seadusandlus ja järelevalve mitte üksnes formaalne taust, vaid osa tõlgendusprotsessist, mis mõjutab, kuidas looma heaolu mõistetakse ja millistele aspektidele antakse otsustamisel kaal.

4. Seadusraamistiku ja järelevalve pingeväljad

Eestis kehtiv loomakaitseadus sätestab, et loomapidaja peab tagama loomale liigiomase ruumi, hoolduse ja keskkonna.² Eksootiliste liikide puhul jääb seadus aga üldsõnaliseks ega määra, millised liigid on kodustes tingimustes lubatud või milliseid pidamistingimusi peetakse piisavaks. See loob õigusliku lünka, milles sobimatud liigid võivad sattuda eraomandisse ilma, et vastutajatel oleks selge raamistik nende vajaduste hindamiseks. Probleemidena on esile toodud nii dokumentide võltsimist kui ka veterinaarabi tagamata jätmist (Põlednik 2025). Keskkonnaamet viib igal aastal läbi tuhandeid kontrollid. Aastal 2023 tehti kokku üle 7700 kontrolli keskkonna- ja loomakaitsevaldkonnas (Avarsalu 2024). Eksootiliste loomade järelevalve saab aga tihti alguse kaebustest, mitte regulaarse ja ennetava kontrollisüsteemi kaudu. Intervjuudes rõhutasid ulukihooldajad ja heaoluspetsialistid, et nõuetele vastavad paberid ei pruugi tagada looma tegelikku heaolu. Ühe heaoluspetsialisti sõnul võib mõni ettekirjutus olla “paberil väga hea, aga looma seisukohalt sisuliselt tühi”.

Ühe loomapääste organisatsiooni töötaja kirjeldas juhtumit, kus eraomanik hoidis servalit siseruumides ning omas kõiki vajalikke dokumente. Looma pidamisloa väljastanud ametkonnale esitati fotod

² Vt: Peatükk 2: <https://www.riigiteataja.ee/akt/116062016013?leiaKehtiv>.

ja kirjalikud kinnitused, mille järgi loomal oli “piisavalt ruumi, rikastus ja toit”. Järelevalve käigus vaadati dokumente, kuid mitte looma ega tema elupaika. Loomapääste töötaja sõnul ilmnes looma käitumise vaatlusel aga püsiv stereotüüpne edasi-tagasi liikumine ning vältiv reaktsioon inimese lähenemisel. Omanik tõlgendas seda kui “loomulikku ettevaatlikkust”, samas kui kogenud spetsialist nägi selgeid stressi märke. See juhtum näitab, kuidas seadusraamistik võib kinnitada heaolu pelgalt formaalsete tunnuste kaudu, jättes tähelepanuta looma käitumise ja omailma. Paberil vastavus ei pruugi peegeldada looma tegelikku seisundit, kui kontrolli jääb dokumentide tasandile ja puudub süstemaatiline käitumuslik hindamine.

Eesti Loomakaitse Selts on soovitanud kehtestada positiivse nimekirja lubatud eksootilistest liikidest.³ Selline meede ei kaota tõlgenduslikku mitmekesisust, kuid aitab vähendada olukordi, kus selgelt ebasobivad liigid satuvad kodudesse või loomapääste keskustesse. Intervjuudes tuli esile, et seadusest tulenevaid nõudeid võidakse käsitleda kui piisavat tagatist, ilma et arvestataks looma omailma ja käitumismustreid. Üks loomapääste töötaja märkis: “Eks me teeme nii palju, kui praegused olud ja võimalused lubavad.” Selline hoiak toob esile lõhe formaalse vastutuse ja loomakeskse tõlgenduse vahel.

Seadusraamistiku ja järelevalve pingeväljad kujunevad kohaks, kus normatiivsed nõuded, institutsioonide tegevus ja looma agentsus põimuvad. Kui institutsioonid ei suuda hinnata looma heaolu tema tegeliku ruumikasutuse ja agentsuse väljenduse põhjal, võib seaduslikult tagatud olukord jääda sisuliselt vaeseks. Semiootiliselt teadlik järelevalve aitaks selliseid lünki vähendada, sidudes regulatiivsed nõuded looma individuaalsete tähendusloome viisidega. Sellest lähtuvalt on käesoleva uurimuse järelduste eesmärk siduda teoreetilised arusaamad ja empiirilised tähelepanekud terviklikuks vaateks, mis aitab mõista ja tõlgendada suurte kaslaste heaolu Eestis.

Kokkuvõte

Artikkel uuris suurte kaslaste heaolu kujunemist Eesti hoolekon-tekstides, toetudes semiootilisele raamistikule ja üheksale süvainter-

³ Vt: <https://loomakaitse.ee/positiivne-list/>.

vjuule. Lähtekohaks oli arusaam, et heaolu on protsess, milles looma agentsus, ruumiline käitumine ja kommunikatsioon kujundavad heaolu sisu ja tajutavust. Empiiriline analüüs näitas, et looma agentsus avaldub valikulisuses, ruumilises enesekehtestamises ja kommunikatsioonis. Intervjuueeritavad kirjeldasid kaslasi kui aktiivseid osapooli, kes omailma kaudu kujundavad suhteid ja rutiine. Kontaktist loobumine, pausid ja ootamine osutuvad tähenduslikeks märkideks, mille abil loom reguleerib kommunikatsiooni intensiivsust ja ruumilist jaotust. Need teod on individuaalsed, paindlikud ja omavad otsest mõju heaolu tõlgendamisele.

Intervjuud tõid esile, et heaolu mõistetakse erinevalt. Osa vastajatest keskendus käitumuslikele väljendustele, teised rõhutasid institutsionaalset vastavust või isiklikku sidet loomaga. Selline mitmekeksisus kujundab tõlgenduslikke pingeid nii kodudes kui loomaaedades peetavate loomade hindamisel. Hoolepraktikad ilmnevad kontekstuaalsete suhetena, mille tähendus sõltub looma kommunikatsioonist ja tõlgendaja hoiakutest.

Analüüs näitas, et kehtiv seadusraamistik arvestab loomade ruumikasutust, kommunikatsiooni ja käitumist laiemalt vaid piiratud määral. Järelevalve tugineb sageli formaalsetele näitajatele, mis ei pruugi kattuda looma tegeliku seisundiga. Selline olukord avab vaheala seaduslike standardite ja loomade individuaalse tähendusloome vahel, mille ületamine eeldab semiootilist ja käitumistundlikku hindamist. Positiivse nimekirja puudumine ja eksootiliste liikide pidamise vähene reguleeritus loovad olukordi, kus heaolu hindamine jääb subjektiivse tõlgenduse ja normatiivse lünga vahele. Selline lünk võib vähendada loomade agentsuse nähtavust otsustusprotsessides, piirates selle mõju hoole ja pidamistingimuste kujundamisele.

Uurimuse tulemused avavad mitu teoreetilist ja praktilist suunda, mida võiks edaspidi arutada või uurida:

- käitumusliku vaatlusandmestiku ja omailma tundmise sidumine süsteemselt järelevalvepraktikatega;
- positiivse nimekirja kui ennetava meetme võimalik rakendamine eksootiliste liikide pidamisel;
- koolituste ja kogemuste vahetamise suurendamine eri institutsioonide vahel, et vähendada tõlgenduslikke pingeid;
- koostöövormide loomine loomaaedade, loomapääste organisat-

sioonide ja järelevalveasutuste vahel, et looma agentsusega arvestamine jõuaks ka otsustusprotsessidesse.

Need küsimused ei piirdu tehniliste ega poliitiliste lahendustega vaid puudutavad laiemalt seda, kuidas ühiskond tõlgendab ja korraldab suhteid teiste liikidega. Artikli alguses seatud semiootiline raamistik näitab, et suurte kaslaste heaolu on dünaamiline, kehastatud ja suhetes kujunev protsess. Looma kui aktiivse osapoole tunnustamine kujutab endast nii eetilist põhimõtet kui ka praktilist alust tõhusate ja tähenduslikult asjakohaste hoolepraktikate kujundamiseks.

Kirjandus

- Avarsalu, Olav 2024. *Keskkonnaamet. 2023. aasta järelvalves*. <https://keskkonnaamet.ee/sites/default/files/documents/2024-03/Keskkonnaameti%20j%C3%A4relevalve%20valdkonna%20kokkuv%C3%B5te%202023.pdf>
- Broom, Donald, M. 2011. A history in animal welfare science. *Acta Biotheoretica* 59(2): 121–137.
- Broom, Donald M.; Johnson, Ken G. 2019. *Stress and Animal Welfare: Key Issues in the Biology of Humans and Other Animals*. Switzerland: Springer Nature.
- Despret, Vinciane 2004. The body we care for: Figures of anthro-zoo-genesis. *Body & Society* 10(2/3): 111–134.
- Eesti Loomakaitse Selts 2025. *Eestis suureneb eksootiliste loomade arv, kuid kas me ka teame, mida need loomad vajavad?* <https://loomakaitse.ee/eestis-suureneb-eksootiliste-loomade-arv-kuid-kas-me-ka-teame-mida-need-loomad-vajavad/>
- Elerand, Helen 2022. *Öösel kaissu, päeval traksidega jalutama: Saksamaalt Eestisse kolinud ilves kuuletub kassist paremini*. Delfi. Lemmikloom. <https://lemmikloom.delfi.ee/artikkel/120070692/oosel-kaissu-paeval-traksidega-jalutama-saksamaalt-eestisse-kolinud-ilves-kuuletub-kassist-paremini>.
- Elo, Satu; Kyngäs, Helvi 2008. The qualitative content analysis process. *Journal of Advanced Nursing* 62(1): 107–115.
- Fraser, David; Weary, Dan; Pajor, Ed; Milliganand, Barry 1997. A scientific conception of animal welfare that reflects ethical concerns. *Animal Welfare* 6: 187–205.
- Gibson, James J. 1979. *The Ecological Approach to Visual Perception*. Boston: Houghton Mifflin.

- Hall, Edward T. 1968. Proxemics. *Current Anthropology* 9(2/3): 83–95.
- Hediger, Heini. 1964. *Wild Animals in Captivity: An Outline of the Biology of Zoological Gardens*. New York: Dover Publisher.
- Karurahu, Geit 2020. Miks ja kuidas reguleerida eksootiliste loomade kaubandust? *Sirp* 5: 24–26.
- Loomus 2024. 80% eksootilistest lemmikloomades hukkub kodudes esimese aasta jooksul. <https://loomus.ee/80-eksootilistest-lemmikloomades-hukkub-kodudes-esimese-aasta-jooksul/>
- Maran, Timo; Tønnessen, Morten; Magnus, Riin; Mäekivi, Nelly; Rattasepp, Silver; Tüür, Kadri 2016. Introducing zoosemiotics: Philosophy and historical background. – T. Maran, M. Tønnessen, S. Rattasepp (eds.). *Animal Umwelten in a Changing World. Zoosemiotic Perspectives*. Tartu: Tartu University Press, 10–28.
- Martinelli, Dario 2010. *A Critical Companion to Zoosemiotics: People, Paths, Ideas*. (Biosemiotics 5.) Berlin, New York: Springer.
- Mäekivi, Nelly 2016. Modelling *ex situ* animal behaviour and communication. *Biosemiotics* 9: 207–226.
- Mäekivi, Nelly 2018. Freedom in captivity: Managing zoo animals according to the ‘Five Freedoms’. *Biosemiotics* 11(1): 7–25.
- Mäekivi, Nelly 2024. Organisms as agents in zoosemiotic perspective: The case of Umwelt reversion. – J. Švorcová (ed.). *Organismal Agency*. Springer, 245–261.
- Narayan, Edward; Baskaran, Nagarajan; Vaz, Janice 2017. Conservation physiology of tigers in zoos: Integrating stress physiology and behaviour to monitor their health and welfare. – A. Shrivastav, K. Singh (ed.). *Big Cats*. IntechOpen, 35–44.
- Põlednik, Kadri 2025. Ametnikud ja loomakaitsjad reguleeriks eksootiliste loomade pidamist rohkem. *Eesti Rahvusringhääling* (23.01.25). <https://www.err.ee/1609583803/ametnikud-ja-loomakaitsjad-reguleeriks-eksootiliste-loomade-pidamist-rohkem>
- Ojamets, Indrek 2021. Aafrika kaslase omanik: niisugust looma tohiks kodus pidada ainult eriloaga. *Postimees. Lemmik* (18.05.21). <https://lemmik.postimees.ee/7250624/aafrika-kaslase-omanik-niisugust-looma-tohiks-kodus-pidada-ainult-eriloaga>
- Schmidt, Kristen 2011. Concepts of animal welfare in relation to positions in animal ethics. *Acta Biotheoretica* 59: 153–171.
- Tajchmanová, Jana; Mäekivi, Nelly 2024. Exploring domestic cat welfare: Gaps, challenges, and the role of zoosemiotics in feline well-being. *Sign Systems Studies* 52(1–2): 185–207.
- Uexküll, Jakob von 2012. *Omailmad*. Tartu: Ilmamaa.
- Vaz, Janice; McElligott, Alan; Narayan, Edward 2022. Linking the roles of personality and stress physiology for managing the welfare of captive big cats. *Animal Welfare* 31(1): 99–111.